

ПОМАЦИТЕ СПОРЕД БЪЛГАРСКАТА ЕТНОДЕМОГРАФСКА СТАТИСТИКА

Михаил Иванов¹

Целта на настоящото изследване е да се очертае как българската етнодемографска статистика е разглеждала идентичностите на българоезичните мюсюлмани (включително идентичността на помаците) през времето на своето съществуване. Представен е сравнителен анализ на наличните данни за тази специфична група.

Констатирано е, че официална информация за помаците е налице само в публикациите за преброяванията през 1900, 1905, 1910, 1920 и частично през 1926 г., макар че те са наблюдавани под названието българомохамедани, също така през 1956, 1992, 2001 и вероятно през 1934 г. Така става очевидно, че българската официална статистика игнорира съществуването на помаците за твърде дълъг период – от 1926 г. до сега.

Сравнението на данните показва, че в началото на ХХ в. (до 1920 г.) групата на говорещите български език мюсюлмани приблизително съвпада с групата на помаците, особено в окръзите и околиците на Южна България, където тогава живеят повече от 90 % и от двете групи. Понастоящем обаче групата на българоезичните мюсюлмани се е разцепила според тяхното етническо самоопределение в няколко подгрупи, главно помаци, българи и турци.

Накрая е направена препоръката помаците да бъдат разглеждани отделно и по адекватен начин при бъдещите преброявания, като съответните данни, отнасящи се до тях, бъдат публикувани официално.

Ключови думи: етнодемография, преброявания, идентичност, българоезични мюсюлмани, помаци, българомохамедани

Целта на настоящото изследване е да се очертае как българската етнодемографска статистика е отразявала във времето идентичностите сред българоезичните мюсюлмани (включително идентичността на помаците). Във връзка с това ще бъде направен сравнителен анализ на наличните данни за тази специфична група, получени по време на преброяванията в България, като наред с другото се обърне специално внимание на използваната терминология и прилаганите методики.²

През XVIII и XIX в. някои изследователи установяват, че в Османската империя съществува специфично население, изповядващо исляма и говорещо български, за което е широко разпространено названието (и самоназванието)

¹ Доц. д-р Михаил Иванов- Българска академия на науките

Адрес за контакти: ivamih@gmail.com

² В контекста на цитираните публикации изложението ще се придържа към онези названия и термини, които са използвани от самите автори, като например: помаци, българо-мюсюлмани, българомохамедани, мохамедани, мухамедани, мюсюлмани, матерен език, ромънски език, еврейски език – шпаньолски, народност, вяра и т. н.

„помаци“³. Едно от първите сведения е на преминалия през 1706 г. Средните Родопи французин Пол Люка, който пише, че селото Пашмакли (днешен Смолян) е обитавано само от „турци“, които „не знаят своя език“, а говорят „изопачен славянски, смесен с гръцки и български“ (Цветкова, 1975: 272).

Според Стоян Райчевски за първи път в литературата споменава названието „помаци“ през 1841 г. Васил Априлов: „Във Филипополската епархия, Румелия и част от Македония в селищата живеят българи, които изповядват мохамеданска вяра... Всички тези потурчени свои братя българите наричат помаци...“ (Априлов, 1841: 87). За помаци говори и Раковски: „В България живее народ, под имянем помаци, кои говорят българский язык, а исповедат мохамедовая вяра.“ (Раковски, 1857: 252-257). Друго сведение от това време е на Еужен Пужад, който описвайки населението на България, споменава за около 50 хиляди души, „познати под името помаци“, които са се отказали от вярата си и са приели исляма, но които говорят български и изпълняват тайно „християнски церемонии“ (Poujade, 1856: 716).

Помациите са трудна тема за българската етнодемографска статистика. По време на преброяванията и в статистическите публикации в продължение на нейната повече от 130-годишна история сме свидетели на три взаимно изключващи се подхода:

- Помациите, макар и мюсюлмани, са етнически българи и следователно те не трябва да бъдат наблюдавани самостоятелно.
- Помациите са етнически българи, но представляват специфична група и затова трябва да бъдат наблюдавани самостоятелно.
- Помациите образуват етнически обособена група, която трябва да бъде наблюдавана като такава.

Проблемът добива съвременното си измерение, ако се приеме стандартът, според който по време на преброяванията отговорите на етнодемографските въпроси за етническа група, вероизповедание и майчин език трябва да се запишат точно така, както свободно са дадени от лицата, а след това тези отговори трябва да се обобщят и оповестят, без да се подменя волеизявлението на преброяваните.

Не на последно място е и въпросът как да бъдат наричани – помаци, българомохамедани, българи мюсюлмани или по друг начин.⁴

ДЕМОГРАФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПОМАЦИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

На османската демографска статистика през XIX в. не се налага да преодолява такива трудности. В рамките на установената милетструктура на обществото се отчита само принадлежността към мюсюлманска-

³ Вж. историческия обзор в Райчевски, 1998 и анализа в Георгиева, 1998. Въпросите, свързани с произхода на помациите, тук няма да бъдат обсъждани. За разпространението на исляма сред тях вж. концептуалното изложение в Желязкова, 1997 и **критичния анализ на българската историческа книжнина в тази област** в Алексиев, 1997.

⁴ Анализ на названията, които се използват за обозначаване на българоезичните мюсюлмани в Родопите, се съдържа в Алексиев, 1997.